

TÜRK KÜLTÜRÜ ve AHİLİK

XXI. AHİLİK BAYRAMI SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ

13-15 EYLÜL 1985

K I R Ş E H İ R

LIK ARAŞTIRMA VE KÜLTÜR VAKFI YAYINLARI: 1 İSTANBUL 1986

**SELÇUKLULAR VE BEYLİKLER DEVRİ
ANADOLUSU'NDA ASKERÎ - DİNÎ - MESLEKÎ
KURULUŞLARIN TÜRK SİYÂSÎ VE SAN'AT
HAYATINDAKİ ROLÜ**

Kemal Göde*

Türkler'in İslâm Dini'ne ve İslâm Medeniyeti'ne toptan girişleri hâdisesi, yalnız Türk ve İslâm tarihinin bir dönüm noktasını teşkil etmekle kalmaz, Dünya tarihinin de en büyük hâdiselerinden biri sayılacak bir ehemmiyet taşır. Türkler İslâm Dini ve Medeniyeti'ne girince, maddî-manevî bir yükselişe eriştikleri gibi, kendi «cihân hâkimiyeti ülküleri»ni ve «dünya nizâmı dâvaları»nı da orada bulmuşlardır. Başka bir deyişle Türkler, İslâmiyet'e girmekle Doğu Siyâsetinden Batı siyâsetine kaymışlar ve Batı'da etkili olmaya başlamışlardır. Bu cümleden olarak Türkler'in ve özellikle Büyük Selçuklular'ın tarihte oynadıkları en büyük rollerden biri de, şüphesiz Anadolu'nun fethedilmesi ve bunun müsbet bir neticesi olarak da, burasının ebedî bir «Türk Vatanı» haline gelmesidir.

Tuğrul ve Çağrı Beyler ile başlatılan Anadolu'nun fethi işi, Sultan Alparslan'ın başardığı 1071 Malazgirt zaferi'yle gâyesine ulaşmış olmakla, öz vatan kapıları büyük milletimize açılmış, kurulan «Selçuklu Medeniyeti» Küçük Asya'ya yerleşmiştir. Bilindiği gibi, Anadolu'nun fethi işiyle birlikte «Türkleşme ve İslâmlaşma» hareketi de başlatılmıştır.

Malazgirt Zaferi'nden sonra, çok sistemli bir şekilde tâkip edilen fetih ve arkasından fethedilen yerlere Türkistan, Horasan, Azerbeycan ve diğer Türk beldelerinden akıp gelen Türk

* Y. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

insanını yerleştirme siyaseti, tam mânâsıyla uygulanmış ve başarıya ulaşmıştır. Bu uygulama neticesinde, yerli kültür yanında milli ve İslâmî mefkûrelerin kaynaşmasıyla meydana gelen milli kültür üstünlüğü kurulmuş olmakla, kendiliğinden «Türkleşme ve İslâmlaşma» hâdisesi de gerçekleşmiştir. Bu mutlu hâdiseye yalnız Türklük dünyası için değil, İslâm ve Hıristiyan dünyaları için de yeni bir devir açmış ve müsbet neticeler vermiştir.

Yukarıda sözü edilen temel görüşlerden hareketle, Selçuklular ve Beylikler Devri Anadolu'sunda, Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin ortaya çıkmasını sağlayan askeri, dinî, içtimai ve mesleki kuruluşlar olarak değerlendirebileceğimiz milli teşekküllerin Türk siyasi ve san'at hayatındaki rolünü bilinenlerin ışığında özetlemek yerinde olacaktır.

İlk Osmanlı şair ve tarihçilerinden olan Aşık Paşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde kısaca sözünü ettiği bu kuruluşları, Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* (Ankara - 1972) isimli kitabında, «askeri, dinî - mesleki teşekküller» başlığı altında şöylece sıralamıştır:

1. Gâziyân-ı Rûm (Anadolu Gâzileri)
2. Ahîyân-ı Rûm (Anadolu Ahîleri)
3. Bâciyân-ı Rûm (Anadolu Bâcıları)
4. Abdâlân-ı Rûm (Anadolu Abdâlları)

Anadolu Türk Tarihi'nin dün, bugün ve yarın arasında millî-manevî kültür köprüsü kurabilmek için, bu adı geçen kuruluşlardaki millî, ahlâkî, dinî, askeri, insânî, meslekî, idarî ve harsî şuuru iyi anlayıp değerlendirebildiğimizde, Türk milletinin hangi şartlar altında neleri başarabildiğini anlatmakta güçlük çekmeyiz. Şimdi bu kuruluşları genel hatlarıyla anmaya ve anlamaya çalışalım :

1. Gâziyân-ı Rûm: Aşık Paşazâde'nin «Gâziyân-ı Rûm», yâni «Anadolu Gâzileri», başkalarının «Alpler, Alp-erenler» olarak adlandırdığı bu zümre: dinî - askeri - içtimai mahiyette kurulmuş bir teşkilâttir. İslâmiyet'ten önceki Türkler'de «kahraman, yiğit, cesur ve cengâver» mânâsına gelen «Alp» ünvanı ve sıfatı, İslâmiyet'ten sonra da aynı şekilde devam etmiş-

tir. Fakat Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra, bazen onunla birlikte, bazen de yalnız başına dini mahiyetteki «Gâzi» lâkabını kullanmaya başlamışlardır. Tarihi kaynaklarda bazen umumi olarak bütün Müslüman ordusu erlerini ifade için kullanılan gâziler ta'biri, umûmiyetle daha dar ve daha hususî bir mâna ile ordudaki veya büyük şehirlerdeki muayyen bir zümreyi karşılamaktadır.

Bilindiği gibi, Horasan ve Mâverâünnehr Türk-İslâm saha- larında bulunduğu anlaşılan «Gâziler Zümresi»nin Büyük Selçuklular, Dânişmendliler, Mengücekler, Saltuklular, Artuklular ve Anadolu Selçuklularında da yer aldığı görülmektedir. Bu cümleden olarak, Anadolu'nun fethi işine memur edilen ve adı geçen devletleri kuran kumandanlara «Gâzi» ünvanı verilmiştir. Bu kumandan-gâzilerin Bizans'a karşı verdikleri mücadele, Türk insanı tarafından destanlaştırılmış ve dünden bugüne intikal edegelmiştir. Görülüyor ki, «Gâziyân-ı Rûm»'un temelleri Anadolu'nun ilk fetih yıllarında atılmıştır. Daha sonra, Anadolu fetihlerinin Batı'ya doğru kayması ile, «Uç»'larda elde kılıç, din uğruna, Allah yolunda savaşan Türkler/Türkmenler'in, buralarda kalabalık dini - askerî gruplar halinde teşkilâtlandıkları görülmektedir. Böylece uç bölgeleri, bilhassa Bizans ucu, «Gâziyân-ı Rûm»'un faaliyet sahası haline gelmiştir. Türkistan'dan Anadolu'ya İslâmiyeti yaymak için gelen dervişlerin bir kısmının da bu gâzilere katılmaları ile bu teşkilât güçlenmiş, eski «Alp»'lik telâkkisi yeni bir anlayışla «Alp-eren»lik şekline bürünerek, daha millî - dini bir hüviyet kazanmıştır ki, Âşık Paşazâde'nin «Gâziyân-ı Rûm» adı altında anlatmak istediği zümre, şüphesiz bu «Alp-Gâzi»lerdir.

Âşık Paşazâde, «Alp-eren» olmak için dokuz şartın lüzumundan söz ediyor ki, bunlar «Gâziyân-ı Rûm»'un faaliyet ve hizmetlerini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bu dokuz şart: «kuvvetli bir yürek yâni şecaat, bazû kuvveti, gayret, iyi bir at, hususî bir elbise, yay, iyi bir kılıç, süngü, uygun arkadaş» olarak sıralanmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, bu adı geçen vasıfları taşıyan «alp» veya «gâzi» lerden teşekkül eden «Anadolu Gâzileri Teşkilâtı»nın, Anadolu'nun millî birlik ve beraberlik rûhu içinde «İslâmlaşması ve Türkleşmesi» nde büyük rolleri olduğu kadar, «uç»lar'da kurulan «Türk Beylikleri»nin

ve bunlardan biri olan «Osmanlılar»'ın kuruluşu sırasında önemli hizmetleri görülmüştür.

2. A h i y â n - ı R ü m : Aşık Paşazâde'nin Anadolu'da önem ve hizmetlerinden sözettiği ikinci zümre «Ahiyân-ı Rûm», yâni «Anadolu Ahileri»'dir. İbn Batûta'nın XIV. Yüzyılın ilk yarısında gördükleri ile Anadolu'da ne kadar yayılmış olduklarını bildiğimiz Ahiler'in, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd devrinden başlayarak, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da devam eden siyâsî, fikrî, iktisadî faaliyetleri bizi, meslekî - iktisadî yönü ağır basan bu teşkilâtın Anadolu'nun sistemli bir şekilde «Türkleşmesi ve İslâmlaşması» hareketinde, ne gibi hizmetleri olduğu mes'alesi üzerinde düşündürmektedir. I. Alâeddin Keykubâd'ın himâyesinde Ahî Evren tarafından teşkilâtlandırılarak Selçuklu topraklarında yayılma imkânı bulan ahî teşkilâtının ne kadar güçlü bir yapıya sâhip olduğunu, devrin siyâsî ve fikrî cereyanlarında Ahilerin söz sâhibi olmalarından anlamak mümkün olmaktadır.

İbn Batûta, Eflâkî ve diğer çağdaş müelliflerin ifâdelerinden «köylerde, şehirlerde ve uçlarda» kurulduklarını öğrendiğimiz «Ahî teşkilâtı», Türkler'i bir meslek sâhibi, özellikle bir san'at sâhibi yaparak, onların şehir hayatına geçmelerini ve bu hayata intibak etmelerini sağlamıştır. Ayrıca teşkilât, Hıristiyan san'atkârlara karşı da üyelerini korumuş ve kollamış olmakla da, onlarda rakiplerine karşı sistemli ve disiplinli bir mücadele ruhu yaratmıştır.

Ahî teşkilâtına mensup olanlar, gerek töre ve kanunlar ve gerekse gördükleri eğitim ve öğretim sâyesinde öyle bir yüksek ahlâkî meziyetlere sâhip olmuşlardır ki, şahsî menfaatleri yerine devlet ve milletin menfaatini esas kabul etmişlerdir. Böylece de, ülkede ticaret ahlâkî varlığını devam ettiregelmiştir. Anadolu'da Türkler'in kendi milli-dini-meslekî anlayışıyla meydana getirdiği «Ahilik» dini, ticarî, askerî, içtimâî ve harsî bir teşkilât olduğu kadar, siyâsî bir teşkilât olarak da, Selçuklular'da ve özellikle Cengizli/İlhanlı hâkimiyetinden sonra teşekkül eden Türk Beylikleri'nde, varlıklarını ve etkinliklerini göstermişlerdir.

Selçuklular ve Beylikler Devri Anadolu'sunda sultanlar ve emirlerden saygı ve sevgi gördükleri ve kendilerine değer verildiği, bu sebeble de devlet idâresinde ve askerî komutanlık-

larda vazife aldıkları bilinmektedir. Bu cümleden olarak Ahî babaları, sultanın ya da emirin bulunmadığı yer ve zamanlarda şehrin bütün idâri mes'uliyetini en yetkili âmir sıfatıyla üzerlerine alarak, işleri yürütmüşlerdir. Ayrıca devletin sarsıldığı veya çöktüğü zaman ve yerlerde Ahîler kendi bünyelerinden mahalli idâre ve hükümetler çıkararak, kendi san'at ve ticaret güvenliklerini sağlamaya çalışmışlardır. Görülüyor ki Ahîler, hem san'atı sağlam ahlâki ve meslekî temellere oturtmuşlar ve hem de kurdukları candan münasebetlerle aralarında meslekî dayanışmayı sağlamışlardır. Aynı zamanda diğer dinî, askerî, içtimâî kuruluşların ortaya çıkmasına ve yaşamasına da yardımcı olarak «Türklük şuûrunu» ayakta tutmaya çalışmışlardır.

3. Bâcıyân-ı Rûm: Âşık Paşazâde'nin bahsettiği üçüncü bir teşekkül «Bâcıyân-ı Rûm», yâni «Anadolu Bâcıları / kadınları» teşkilâtıdır. Ahîlerle yakın ilgisi bulunduğu bilinen bu teşkilâtın Ahî Evren'in karısı Fatma Bâcı tarafından kurulduğu araştırmacıların tesbitleri ile ortaya çıkmıştır. Bu tesbitlerden «Bâcıyân-ı Rûm»'un XIII. yüzyıl ikinci yarısında «Türkmen kadınlarının iştirakiyle» kurulduğunu anlıyoruz. Aradan geçen iki asır içinde bu teşkilât dağılmış olmalıdır ki, Âşık Paşazâde bâcılardan sâdece bir yerde bahsetmektedir. Bu bile, Bâcıların geçmişte bâzı önemli faaliyetlerinin bulunduğunu bize göstermektedir.

İster şehirlerde, ister köylerde yahut uclarda olsun, bir hizmet zümresi oldukları anlaşılan bu teşkilât mensuplarının, yâni Bâcıların, Anadolu kadınlarını teşkilâtlandırdıkları, taraftarlarını belli bir eğitim ve öğretime tâbi tuttukları, ata bindikleri, ok attıkları, ava çıktıkları ve hattâ bu bacıların sınırlarda elde kılıç, gazâ yaptıkları ve bunun neticesinde de, Anadolu Türk insanının sağlam millî ve dinî bünyeye kavuşturulduğu bilinmektedir. Anadolu'nun fethinin ve ebedî Türk vatani haline gelmesinin sırları her halde bu hizmet şuûrunda saklı olsa gerektir. Bütün bu hizmetlerin Türk milletinin siyâsî ve san'at hayatında oynadığı müsbet rolü gözden uzak tutmak mümkün değildir.

4. Abdâlân-ı Rûm: Âşık Paşazâde'nin ele aldığı dördüncü dinî - içtimâî zümre ise, «Abdâlân-ı Rûm», yâni «Anadolu Abdâlları», «Anadolu Dervişleri»'dir. Bâzı tarihî kaynak-

larda «Horasan Erenleri» adıyla da zikredilen bu zümrenin, bilhassa XIV. yüzyılda mühim bir dini - içtimâî rol oynadığı, Osmanlılar'ın bu asrına âit bütün kaynaklarda «Abdâl» veya «Baba» lâkabını taşıyan ve ilk Osmanlı Sultanları'yla birlikte harplere katılan tahta kılıçlı, cezbeli birtakım dervişlerden söz edilmesiyle de anlaşılmaktadır.

XIII. yüzyıl Selçuklu Türkiyesi'nin oldukça canlı geçen dini ve tasavvufî hayatında ortaya çıkan: «Mevlevîye, Rifaiye, Halvetiye, İshâkiye veya Mürşidiye, Kalenderiye ve Haydariye» gibi tarikatların hâkim olduğu bilinmektedir. Bu tarikatlara mensup dervişler tarafından XIII. yüzyıl sonlarında Batı Anadolu'da kesif bir dini propaganda yapılmaya başlanmıştır. Bu hareketle, «Andolu'nun İslâmlaşması» hâdisesine önemli ölçüde hizmet edilmiştir. Âşık Paşazâde'nin «Abdâlân-ı Rûm» dediği teşkilât, işte bu «derviş zümreleri»dir. Böylece «abdâl» kelimesinin o devirde «derviş» kelimesi ile eşanlamlı olarak kullanıldığı anlaşılıyor ki, bu dervişler, dünyaya karşı ilgisiz, basit yaşayış kuralları ile hayatlarını devam ettiren ve manevî yönden de insanlara faydalı olan kimselerdi. Bunların asker olarak Osmanlı Sultanları'nın yanında harbettikleri, kaleler aldıkları, düşmanı ezdikleri; din tebliğcisi olarak da, Anadolu insanı üzerinde etkili olup, İslâmiyeti yaydıkları belgelerin ifâdesi halinde görülmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki: Selçuklular ve Beylikler Devri Anadolu'sunda, şartların ve zarûretlerin ortaya çıkardığı bu birbirlerine yakın benzerlikleri ve münasebetleri bulunan adı geçen «Dini-askeri-mesleki-içtimâî kuruluşlar», zaman zaman Anadolu insanının gönlünde ve icraatında bütünleşerek, bu güzel toprakların milli kültürümüzle vatanlaşmasında ve diğer sahalarda olduğu kadar, Türk siyâsî ve san'at hayatının düzenli olmasında büyük görevler ifâ etmişlerdir. Başka bir ifâdeyle Anadolu, bu kuruluşların yardımıyla «tarihte ilk defa olarak ırk, dil, din, kültür ve san'at bakımından külli bir inkılâba maruz kalmıştır». Böylece Türkler, kültür ve medeniyetin bütün sahalarında, güzel san'atlar, ilim, edebiyat, sanayi ve ticaret, içtimâî nizâm ve âdâb bakımından kurduğu bu siyâsî, askerî, dinî, içtimâî, idâri ve meslekî teşekküller, yaptığı binalar, te'sis ettiği müesseseler, yetiştirdiği fikir, ilim ve devlet adamları ile sâdece toprakları değil, gönülleri de fethederek, insanlığa hizmet edip ışık tutmuşlardır.